

Katarzyna Szczasna

Narodowa Akademia Nauk w Mińsku (Białoruś)

Уплыў польскай мовы на лексічную і граматычную сістэмы беларускай у пачатку XXI стагоддзя

У непасрэднай практыцы беларускамоўнага друку адчуваецца ўплыў польскай мовы, што праяўляецца ў актывізацыі агульнай з польскай мовай лексікі, увядзенні паланізмаў замест падобных з рускай мовай слоў, зрухаў у словаўтварэнні і сінтаксісе на ўзор польскай мовы.

Даследчыкі звязваюць гэта з новымі моўнымі працэсамі, якія пачалі развівацца з пачатку 1990-х у сувязі са зменай грамадскай і эканамічнай сітуацыі. Сталі больш даступнымі польскі друк і тэлебачанне, тавары польскай вытворчасці, пашырыліся асабістыя і дзелавыя паездкі ў суседнюю краіну [1, С. 100]. Польская мова і культура стала папулярывавацца праз каталіцкую рэлігію, набажэнствы ў касцёлах, а таксама праз адукацыйны працэс ва ўніверсітэтах, школах, прыватных курсах. “Перагляд гісторыі”, вяртанне за “забароненых тэм” актывізаваў цікавасць да мовы 1920-х гадоў і мовы Заходняй Беларусі, дзе таксама прысутнічаў польскі ўплыў.

З польскай мовы ў беларускую зараз трапляе шырокае кола лексікі. Гэта часцей за ўсё назоўнікі: *слухаўка* (польск. *sluchawka* ‘тэлефонная трубка’ [2]), *мана* (польск., чэш. *mapa* ‘геаграфічная карта’), *валізка* (польск. *walizka* ‘чамадан’), *пастарунак* (польск. *posterunek* ‘міліцэйскі ўчастак’), *фрызура* (польск. *fryzura* ‘прычоска’). *Зараз у Мінску іх [салонаў] дзейнічае вялікая колькасць, а спіс паслуг не абмяжоўваецца толькі **фрызурай*** (<http://www.t-styl.info/by/114/society/10058>, 31.03.2013).

Актыўна выкарыстоўваюцца прыметнікі *выбітны* ‘вядомы’ – польск. *wybitny*, *размаіты* ‘разнастайны’ – польск. *rozmaity*. Некаторыя прыметнікі ўжываюцца паводле мадэлей польскай мовы: *літарацкая* (польск. *literacka*) *супольнасць*, а не *літаратурная*, *спартовы* (польск. *sportowy*) *касцюм*, а не *спартыўны*. Таксама капіруюцца дзеясловы, сінтаксічныя мадэлі: *танчыць* (польск. *tańczyć*) замест *танцаваць*, *паліць* ‘курыць цыгарэты’ (польск. *palić*), *спрычынілася да ягонаў турботы* (польск. *przyczynić się* ‘спрыяць, садзейнічаць’). Сустрэта ўжыванне прыслоўя *агулам* (польск. *ogółem*) у значэннях ‘разам’: *агулам больш за 300 кіламетраў веласіпедных дарожак і нават ‘увогуле’= рус. в общем: **агулам** і нічога канкрэтнага.*

Адной з галоўных моўных прычын актывізацыі лексікі з польскай мовы выступаюць пурыстычныя тэндэнцыі ў беларускай мове. Спецыфічнай рысай беларускага пурызму з’яўляецца не столькі замена інтэрнацыяналізмаў: *наклад* (польск. *nakład*) замест *тыраж*, *чыннік* (польск. *czynnik*) замест *фактар*, як агульных з рускай мовай слоў і форм за кошт паланізмаў: *зніжка* (польск. *zniżka*) замест бел. *скідка*/ рус. *скидка*; *вучэльня* (польск. *uczelnia*) замест бел.

вучылішча/ рус. училище, позва (польск. *pozew*) замест бел. *павестка*/ рус. *повестка*. Аднак імкненне замяніць агульныя з рускай мовы словы павялічвае колькасць адзінак з неславянскімі асновамі: бел. *ізмурудны*/ рус. *изумрудный* → *смарагдавы* (польск. *szmaragdowy* ад грэч. *smaragdos* ‘ізмурод’), беларускі выраз *грамадская ўстанова* часам замяняецца на *інстытуцыя* (польск. *instytucja* ад лац. *institutio* ‘прылада, указанне’). Дадзены выпадкі адзінкавыя, але яны могуць перашкодзіць разуменню тэксту.

Дзякуючы існаванню выданняў для каталікоў Беларусі, актывізуецца ўжыванне рэлігійнай лексікі, характэрнай для польскай мовы: *чуванні* ‘ноч без сну, праведзеная ў набажэнствах’ (польск. *czuwania*), *вігілія* ‘традыцыйная вячэра напярэдадні дня Божага нараджэння’ (польск. *wigilia* < лац. *vigilia* ‘варта’), *дыяцэзія* ‘епархія’ (польск. *diecezja* < лац. *diocesis*), *рэкалекцыі* ‘духоўная вучоба, семінары’ (польск. *rekolekcje* < лац. *recolectio*). Папулярызаваны і ў грамадскіх выданнях словы *іміша*, *пілігрымка*, *калегіум*, якія ўжо існавалі ў беларускай мове: *У гэты дзень у касцёл на дзённую імішу сышліся практычна ўсе прыхаджане, каб выказаць пашану і ўдзячнасць свайму святару...* (*Ганцавіцкі час*, www.ganc-chas.by, 10.07.2014).

Пашырэнню паланізмаў спрыяе друкаванне перакладных літаратурных твораў: *...Вальт [углядаўся] – у зямлю, трымаючы рукі ў кішэнях сваёй улюбёнай кашулі з каптурам* (г.зн. ‘з капюшонам’) (апаবাদанне Яцэка Хомюка “*Падарожжа на месяц*”, *Маладосць*. № 10. 2013. С. 134). *Мы затанчым // на рынкавым пляцы // зачараваную ноч* (з верша Міраслава Хадыніцкага. *Маладосць*. № 10. 2013. С. 127).

Узнаўляюцца ва ўжыванні моўныя адзінкі 1920-х гг., частка з якіх – агульныя з польскай і ўкраінскай мовамі: бел. *намёт* раней ‘забор’ цяпер ‘палатка’ – польск. *namiot*, укр. *намёт* ‘палатка’; бел. *вынятак* – польск. *wyatek*, укр. *виняток*. Слова *лядоўня*, растлумачанае ў “*Беларуска-расійскім слоўніку*” М.Я. Байкова і С.М. Некрашэвіча (1925) як ‘*ледавік*’ [3], а ў “*Тлумачальным слоўніку беларускай мовы*” як ‘*пограб*’ (1977 – 1984) [4], цяпер прымяняецца замест *халадзільнік*, як і польск. *lodówka*. Асобныя адзінкі ўжо існавалі ў беларускай мове, але па розных прычынах не мелі пашырэння. Так, былі зафіксаваны ў ТСБМ *вызнаваць* (*веру*) – *wyznawać* (*wiarę*), *бракававаць* (*чаго-небудзь*) ‘не хапаць’ – *brakować*, *высілак* – *wysilek*, *іпацыр* – польск. *spacer* < ням. *spazier*. Агульнае з польскай мовай слова *цяля* (польск. *cal*) і прыметнік *цалёвы* ўжываецца як інтэрнацыянальны тэрмін *duit* (з галанд.), нават у характарыстыках сучасных тэхнічных прыстасаванняў: *Карпарацыя Sony са студзеня выпускае свой уласны смартфон з экранам у 5 цяляў* (www.nn.by/?c=ar&i=111801, 25.6.2013) і *На дванаццаціцалёвы дыск у закадаваным выглядзе была нанесена паслядоўнасць са 116 каляровых і чорна-белых малюнкаў...* (*Верасень*, № 10. 2014. С. 118). *Duże tablety do zastosowań profesjonalnych z ekranami ok. 12 cali* (www.tabletowo.pl, 22.06.2014). *DigiTimes twierdzi, że Apple stworzyło dwa prototypy 12-calowego iPada* (www.chip.pl, 07.10.2014).

На словаўтваральным узроўні пашыраецца дэрывацыя жаночых найменняў асоб па прафесіі з суфіксам *-к-*: *каардынатарка*, *візажыстка*, *дырэктарка*, *паляводка*, прадуктыўных у польскай мове: *koordynatorka*, *projektantka*,

nauczycielka, trenerka. Замяніліся існуючыя формы жаночага роду, агульныя з рускай мовай: *паэтэса* → *паэтка*, *касірша* → *касірка*, *выхавальніца* → *выхавацелька*, *танцаўшчыца* → *танцорка*. Актыўна ўтвараюцца найменні асобы па прафесіі з суфіксам *-ца*, *-оўца*: *бізнесоўца*, *міратворца*, *суразмоўца*, *дарадца*, *лоўца*, характэрныя для польскай мовы: *rozmowca*, *doradca*, *lowca*, *zastępcza*, *wykladowca*. Г.У. Арашонкава яшчэ ў канцы 1980-х гг. характарызавала ўтварэнне фемінных карэлятаў як паказальны працэс актыўнай ролі жанчыны ў грамадстве, аднак не ўсе з іх рэкамедавала для афіцыйнага стылю (*дырэктарка*, *планавічка*), а вось структуру назоўнікаў на *-ца* лічыла зручнай для выкарыстання іх як назоўнікаў мужчынскага, так і жаночага роду [5, С. 67]. А.А. Каўрус лічыць патрэбнымі назоўнікі на *-ца* для замены “*неўласцівых беларускай мове формаў дзеяпраметніка*” (*нападаючай* – *нападоўца*) [6, С. 152 – 153]. І.Р. Шкраба, наадварот, указвае на пашырэнне вар’іравання, дзе адразу дзейнічаюць суфікс і канчатак (*вандровец* – *вандроўца*) [7, С. 106 – 107]. Тым не менш, калі ў *Слоўніку беларускай мовы* пад рэд. М.В. Бірылы (1987) зафіксавана было 26 назоўнікаў на *-ца* мужчынскага і агульнага роду: *кіназнаўца*, *залогадаўца*, *паўабаронца*, *радца* і інш. [8], то ў лексікаграфічных выданнях першага дзесяцігоддзя XXI ст. адзначана 70 адзінак на *-ца*: *правазнаўца*, *суразмоўца*, *збаўца*, *вядоўца* і інш. [9; 10; 11; 12].

Некаторыя словы сталі даволі актыўна ўжывацца, што ўспрымаюцца як норма і выцеснілі ранейшыя адпаведнікі. Так, у акадэмічным “*Слоўніку беларускай мовы*” (2012): фіксуецца квіткок ‘*білет*’, унёсак ‘*уклад*’, імпрэза ‘*культурнае мерапрыемства*’, *выстава*, *кавярня* [9]. Прыметнік *амбітны* ‘*самалюбівы*’ (польск. *ambitny*) ва ўжыванні выцесніў форму *амбіцыйны* (параўн. рус. *амбициозный*), якая падавалася як асноўная ў “*Глумачальным слоўніку беларускай мовы*”. Паводле “*Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*” (2008) у частцы дзеясловаў і аддзеяслоўных назоўнікаў зменшана колькасць ужывання суфікса *-ірава-* і ўжываецца суфікс *-ава* (*-ява*), што фармальна набліжае такія лексемы да польскай мовы, аддаляючы ад рускай: бел. *кантраліраваць* → *кантраляваць* (рус. *контролировать* – польск. *kontrolować*), бел. *планіраваць* → *планаваць* (рус. *планировать* – польск. *planować*), бел. *праграміраванне* → *праграмаванне* (рус. *программирование* – польск. *programowanie*), *мадэліраванне* → *мадэляванне* (рус. *моделирование* – польск. *modelowanie*) [13].

Інтэрнэт-пошукавік Google выдаў 54 прыклады ўжывання дзеяслова *замовіць* (польск. *zamówić*) у неазначальнай форме за перыяд 2014 г., калі беларускае слова *заказаць* ужыта толькі на 16 інтэрнэт-старонках. Дзеяслоў *замовіць* атрымаў шырокі словаўтваральны ланцужок: *замовіць* – *замоўца* ‘*заказчык*’, *замова* ‘*заказ*’ – *замоўлены* ‘*заказаны*’. Такі ланцужок не ідэнтычны польскай мове: параўн. *zamówić* – *zamawiający*, *zamówienie* – *zamówianiu*. Пры гэтым новае *замовіць* выступае амонімам да ранейшых *замовіць* 1. ‘*пахадатайнічаць за каго-небудзь*’, параўн. рус. *замолвить слово*, 2. ‘*аказаць уздзеянне заклінаннем*’, а *замова* ‘*заказ*’ разыходзіцца ў значэнні з *замова* ‘*заклінанне*’.

Як бачым, запазычаныя паланізмы пашыраюць семантычныя рады беларускай мовы. Так, слова *вазок* ўжывалася ў значэннях 1. ‘*воз*’, 2. ‘*лёгкая сані*’, цяпер гэта ‘*дзіцячая каляска*’, як і польскае *wózek*: \$400 з *дзіцячага вазка* былі выкраненыя у маладой жанчыны, якая гуляла на вуліцы ў гарадскім пасёлку

Акцябрскі... (Звязда, №117. 2010. С. 1). *Jak wiadomo, wózek dla dzieci musi być nie tylko wygodny, funkcjonalny, ale powinien też dobrze się prowadzić i stylowo wyglądać* (<http://koktajl.fakt.pl>, 02.04.2014).

Беларускія СМІ ў апошні год актыўна ўжываюць слова **брамнік** на ўзор польскага *bramkarz* замест ‘варатар’, якое ідэнтычнае рускаму *вратарь*: *Самым каштоўным гульцом і членам сімвалічнай зборнай Чэмпіянату свету па хакеі 2014 <...> прызнаны брамнік зборнай Фінляндыі Пека Рынэ* (<http://telegraf.by/by>, 26.05.2014). Параўнаем у польскай мове: *Pomocnik Radosław Sobolewski i lotewski bramkarz Pawels Steinbors zostali we wtorek piłkarzami Górnika Zabrze* (www.gp.pl, 02.07.2013). Папулярны беларускі пісьменнік Юры Станкевіч выдаў кнігу пад назвай “**Брамнік** заўжды самотны” (2013) – мастацкую гісторыю аб варатару футбольнага клуба БАТЭ. Слова *брамнік* з’явілася нават у сацыяльным рэкламным роліку, які трансліраваўся на дзяржаўных каналах і быў прысвечаны Чэмпіянату свету па хакеі-2014 у Мінску. Такім чынам, устарэлае слова *брамнік* ‘вартаўнік, дзяжурны пры браме, уваходзе’ набыло новае значэнне.

Запазычанне абазнаны ‘дасведчаны ў чым-небудзь’ (польск. *obeznany*), парадаксальна, але з’яўляецца антонімам беларускаму дзеяслову *абазнацца*, які, надварот, азначае ‘памыліцца’: *Бачна, што аўтар добра абазнаны ў тэме сваёй працы, і ў той жа час ён выкладае матэрыял вельмі сцісла* (westki.info/node/9221/workflow, 2.03.2010). Параўн.: *Лаўлю сябе на думцы, што перш чым навітацца, пільна ўглядаюся ў твары: раптам абазналася...* (*Працоўная слава*, <http://psl.by/?m=20130903>, 03.09.2013). У польскай мове прыметнік і дзяслоў маюць аднолькавае значэнне: *Jesteś zapewne obeznany z HTML i CSS, ale możesz mieć niewielkie doświadczenia w programowaniu* (wiki.joomla.pl/Profile, 07.12.2013); *Warto zatem przeanalizować oferty na rynku i obeznać się w cenach nowych usług...* (<http://valcomtech.net/zadbaj-o-siebie-na-walentynki>, 02.11.2014).

Часта вельмі складана правесці выразную лінію паміж уласна паланізмамі. 1) дыялектызмам, размоўным словам: бел. дыялект. *ровар* і польск. *rower*, бел. разм. *цікавостка* і польск. *ciekawostka*; 2) лексікай 1920-х гг.: бел. *улюбёнец* і польск. *ulubieniec*, бел. *імбрык* ‘чайнік для заваркі’ і польск. *imbryk*; 3) *вязніца* ‘турма’ ўтворана ад бел. *вязень* або ад польск. *więzienie* ‘турма’; 4) наватвораў па ўзоры: бел. *вядоўца* замест *вядучы* (не роўнае польск. *prezenter*), але бел. *кіроўца* ‘вадзіцель’ = польск. *kierowca*; 5) арфаграфічным скажэннем слова на ўзор польскага: *футарал* ‘футляр’ і польск. *futerał*, *гішпанскі* ‘іспанскі’ і польск. *hiszpański*; 6) украінізмам: бел. *мажлівасць* і польск. *możliwość*, укр. *можливість*; новае бел. *лекаваць* бліжэй да укр. *лікувати*, параўн. нарматыўнае бел. *лячыць*, польск. *leczyć*, але ідэнтычныя бел. *лекар*, польск. *lekarz*, укр. *лікар*.

Большасць даследчыкаў дастаткова прызна ставяцца да падобнага абнаўлення лексікі. Так, Ю.М. Бабіч рэкамендуе цэлы спіс слоў з паланізмаў, гістарызмаў і наватвораў, якімі варта замяніць існуючы моўны фонд [14, С. 14 – 15]. Г.Ф. Верштарт лічыць, што такія словы павінны стаць “набыткам беларускай мовы” [15]. Абодва мовазнаўцы прапануюць папулярываваць слова *фатэль* у якасці ‘мягкае крэсла’. Ужыванне гэтай лексемы магчыма для стылістычных мэт, бо ў беларускай мове *крэсла* можа абазначаць і цвёрды, і мяккі прадмет мэблі для сядзення, калі ў польскай *krzesło* – “*mebel z oparciem*

i przeważnie o konstrukcji szkieletowej” (цвёрды), а ў рускай *кресло* – “широкий стул с подлокотниками” (мяккі). Важна вызначыцца з арфаграфічнай адаптацыяй слова, бо па новых “Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (2008) польск. *fátel* павінна перадавацца як *фатэль* з націскам на -эль або як *фátаль* у ненаціскным становішчы.

Часта выказваюцца меркаванні, што запазычанні з польскай мовы і беларускія пурыстычныя адзінкі (*наклад, пазоў, агенцыя, сымбаль*) складаюць асобны літаратурны стандарт беларускай мовы, так называемага “*тарашкевіцкі*”, які супрацьпастаўляецца афіцыйным нормам беларускай мовы [16, С. 14 – 18]. Сапраўды, частотнасць пэўнай лексікі падкрэслівае ўнутраную палітыку выдання, моўныя прыярытэты асобных аўтараў. Так, агульнае з польскай мовай слова *амбасада* (польск. *ambasada* < франц. *ambassade*) часцей сустракаецца ў незалежных газетах “*Наша ніва*”, “*Народная воля*”, сайце “*Еўрарадыё*”, тэлеканала “*Белсат*” і пад. У адказ намеснік міністра культуры Тадэвуш Стружэцкі адзначыў, што кожная культурная імпрэза, якую ладзіць *амбасада Ізраіля*, становіцца значнай культурнай падзеяй (<http://euroradio.fm>, 14.09.2010). У той жа час агульнае з рускай мовай слова *пасольства* ўжываецца ў рэспубліканскіх газетах “*Звязда*”, “*Настаўніцкая газета*”, сайце дзяржаўнага Беларускага тэлеграфнага агенцтва, тэлеканала “*Беларусь-1*”, вядучага прыватнага інтэрнэт-партала *TUT.by*, рэгіянальных СМІ і інш.: *Варта адзначыць, што супрацоўніцтва нашай бібліятэкі з французскім пасольствам было наладжана шэсць гадоў таму*

(*Маладзечанская газета*, <http://www.mgazeta.by/kultura>, 11.12.2012).

Аднак вядучы прадстаўнік акадэмічнага мовазнаўства А.А. Лукашанец лічыць, што “*моўны пурызм, <...> з аднаго боку, садзейнічае ўзмацненню нацыянальнай спецыфікі мовы, але з другога – значна звужае магчымасці ўсяго багацця нацыянальнай мовы*” [17, С. 108]. В.І. Уласевіч заўважае, што не ўсе паланізмы, якія выступаюць дублетамі да беларускіх слоў, могуць быць словаўтваральнымі базамі. Таму даследчыца мяркуе, што “*ў далейшым частка з іх можа замацавацца ў беларускай літаратурнай мове пры ўмове семантычнай або стылістычнай дыферэнцыяцыі... Некаторыя лексемы <...> могуць перайсці ў пасіўны запас*” [18, С. 42]. Варта ўзгадаць словы П.П. Шубы, выказаныя яшчэ ў 1995 г.: “*Выступаць супраць уплыву польскай мовы на беларускую – значыцца выступаць супраць бяспрэчных і відавочных фактаў... Справа будзе ісці супраць <...> неапраўданых падмен паланізмамі нарматыўнай беларускай лексікі, норм граматыкі і націску*” [19, С. 223 – 224]. У такім разе на вышэйшым нарматыўным і рэдактарскім узроўні варта ўстанавіць тую мяжу, якая не дазволіць празмернага наватворства, выкарыстання гістарычнага і нацыянальнага матэрыялу ў дэструктыўных мэтах, бо гэта можа прывесці да неразумнення чытачамі беларускамоўных тэкстаў і ад адмаўлення ад падобных выданняў.

Праяўленні арыентацыі на заходнеславянскія нормы можна адчуць у змяненні ўжывання канчаткаў некаторых форм назоўнікаў. Так, у беларускай мове новыя абстрактныя назоўнікі мужчынскага роду засвойваюцца ў асноўным з канчаткам -у (-ю) у родным склоне адзіночнага ліку: *як стаць акулай бізнесу, факультэт дызайну, аўдыторыя інтэрнэт-сэрвісу, пераможцы слэму ‘спяборніцтва паэтаў’*. Аналагічна адбываецца засваенне ў польскай мове:

przedstawiteli biznesu, promocja polskiego designu, popularnego serwisu, na temat slamu poetyckiego. Асобныя ўжыванні канчатка *-a (-я)* замест *-у (-ю)* у запазычаных абстрактных назоўніках м. р.: *пазітыўнага іміджа, піара пакуль не стае* – можна звязаць з праяўленнем уплыву граматыкі рускай мовы, дзе большасць адзінак незалежна ад іх значэння і тыпу асновы маюць канчатак *-a (-я)* у Р. скл. адз. л.: *создание имиджа, не ради пиара, школа мониторинга.* Адным з самых праблемных для беларускай мовы было ўжыванне канчаткаў Р. скл. адз. л. для назваў відаў спорту і музыкі, якія паводле рэкамендацыі дапаможнікаў павінны мець канчаткі *-a (-я)*, але на практыцы СМІ часта сустракалася *-у (-ю)* пад уплывам абстрактнага значэння: *блюзу, хіп-хопу, гранжу, біятлону, спрынту.* Пасля выхаду апошніх акадэмічных слоўнікаў назоўнікі мужчынскага роду, якія абазначаюць стылі музыкі і віды спорту, сталі больш аднастайна падавацца з канчаткам *-a (-я)* у Р. скл. адз. л.: *поп-рока, шансона, картынга, фрыстайла.* Паміж аматарамі *дабстэпа* і *рэштай моладзі* няма практычна ніякай розніцы (www.t-styl.info, 22.11.2011); *...З'явіўся першы беларускі клуб кікбоксінга і тайскага бокса* (“Чырвонка”, № 3. 2010. С. 2). У польскай мове прасочваецца паралельнасць канчаткаў *-a/ -u* ў Р. скл. адз. л. у назвах відаў музыкі і спорту, як у “*Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny*” (2006): *breakdance’a, rockandrolla, krokietal hiphopu, jazzu, skijöringu* [20], так і ў моўнай практыцы пры перавазе *-u*: *legenda polskiego breakdance’u Maciek “Kielpo” Kielpiński, hip-hopu i rock’n’rolla, ludzi baletu, fanów cartingu, połączenie lacrosse, baseballa i futbolu, dla polskiego tenisa* (прыклады з выдання “*Rzeczpospolita*” за 2011 – 2013 гг.).

Па прычыне складанасці ўжывання канчаткаў асабовых назоўнікаў у месным склоне адзіночнага ліку (*аб браце/ брату, аб аўтары/ аўтару, у вучню/ вучні*) у рэальнай практыцы беларускамоўнага друку такія формы назоўніка амаль перасталі існаваць. Формы М. скл. адз. л. з прыназоўнікам *аб* (*аб герою*) сталі замяняцца на формы “*пра + асабовы назоўнік у вінавальным склоне*” (*пра героя*). Нават назоўнікі на *г, х, к*, якія маюць аднастайны канчатак *-у* ў М. скл. (*у сваім ворагу, аб замежным жаніху, аб дакладчыку*) сталі ўжывацца ў канструкцыях з прыназоўнікам *пра*: *казаць пра ворага, слова пра манаха, відэакадры пра пісьменніка-франтавіка.* У гэтым выпадку варта звярнуцца да граматычных асаблівасцей польскай мовы, дзе, як і ў рускай мове, формы з прыназоўнікам *о* пашыраныя і натуральныя. Таксама можа служыць арыенцірам і нарматыўнае ўжыванне асабовых назоўнікаў у М. скл. адз. л. з канчаткам *-e* пры цвёрдай аснове (*o sąsiedzie*) і *-u* пры астатніх (*o kowalu, strożu, robotniku*) [20, С. XXXIV – XXXV]: *mówił o bracie, mitu o pucybucie, o pilocie Shelenberze; opinia o uczniu, o założycielu Facebooka Marku Zuckerbergu; komedia o papieżu, dodatkowa informacja o pracowniku. I to bez względu na to, czy opowiada o <...> stolarzu, który złamał nogę, czy o mordercy* (Newsweek Polska, № 10. 2011. S. 92).

Адной з новых тэндэнцый стала пастаянае ўжыванне канструкцый “*на + назоўнік мужчынскага (ніякага) роду*” з месным склонам адзіночнага ліку замест давальнага пры розным тыпе адносін. Прыклады з назоўнікамі мужчынскага роду: *на пешаходным пераходзе, на нейкім часе, на сыне, Чэмпіянат свету на хакеі, на характары.* Прыклад з назоўнікамі ніякага роду: *на небе, на будаўніцтве, на вашым распараджэнні, на тэхнічным абслугоўванні, на абліччы.* Для параўнання, калі ў пачатку 2000-х гг. працэнт ўжывання такіх форм

у дзіцячых выданнях “Раніца”, “Бярозка” складаў каля 50%, а ў грамадска-палітычнай газеце “Звязда” – 17%, то зараз месны склон стаў асноўным. З-за значнай пашыранасці формы *na* + М. скл. адз. л. ужо прызнаюцца як нарматыўныя [21, с. 73]. Замена Д. скл. на М. скл. адз. л. у такіх канструкцыях у беларускай мове можа ідэнтыфікавацца з нормаў заходнеславянскіх моў, дзе таксама рэкамендуецца М. скл. Прыклады ўжывання ў польскай мове назоўнікаў мужчынскага роду: *przechodzi po moście*, *wdowa po generale*, *mówił po meczu*, *po miesiącu*, *po wybuchu kryzysu finansowego*, ніякага роду: *po weselu*, *po spotkaniu piłkarskim*, *po utworzeniu Księstwa Warszawskiego*. Але аб поўным запазычанні нельга казаць, што звязана са спецыфічным ужываннем канчаткаў пры розных асновах, разыходжаннімі ў тыпах асноў. Так, аднолькавымі будуць канчаткі пры цвёрдай аснове польск. *po całym świecie* і бел. *на ўсім свеце*, на *z*, *k*, *x* (*g*, *k*, *ch*): польск. *po oficjalnym treningu*, *krok po kroku*, *po zamachu* і бел. *на маркетынгу*, *на зваротным шляху*, *на вялікім рахунку*. Але пры аснове на мяккі зычны, на шыпячыя, *p*, *cz* (*r*, *c*), формы будуць рознымі: *po tym dniu*/ бел. *на тыдні*, *po zakończeniu wojny*/ *на заканчэнні вайны*, *jak grzyby po deszczu*/ *ішлі на дажджы*, *koledzy po piórze*/ *калегі на няры*, *chodzi po miejscu zdarzenia*/ *на месцы жыхарства*. У беларускай мове адыход ад Д. скл. выяўляецца ў пазбаўленні ад канчатка *-y* (*-ю*) пры ўсіх асновах (*на выбару* → *на выбары*, *на настрою* → *на настроі*, параўн. у рус.: *по выбору*, *по настроению*), акрамя на *z*, *k*, *x*. Акрамя таго, у беларускай мове канструкцыі з *na* выражаюць пераважна аб’ектныя адносіны: *департамент на грамадзянстве*, *пенсія на ўзросце*, калі ў польскай мове – у асноўным значэнні часу “пасля”: *po urodzeniu drugiego dziecka*, *po występie*.

У паралельнасці ўжывання форм назоўнікаў жаночага роду роднага склону множнага ліку можна выявіць ўскосны ўплыў польскай мовы. Сярод некаторых назоўнікаў ж. р. на *-a* (*-я*) з асновай з зычным перад *n*’, *l*’, *m*’, склалася варыянтнасць склонавых канчаткаў, якая дапускаецца і на ўзроўні слоўнікаў: *кнігарань/ на палічках беларускіх кнігарняў*, *кацельнь/ кацельняў*, *вішань/ вішняў*, *зямель/ земляў*, *соцень/ сотняў*. У друку асобныя назоўнікі сталі ўжывацца толькі з канчаткам *-яў* і з асновай без беглага галоснага: *сем’яў*, *кавярняў*, іншыя – толькі з нулявым канчаткам: *песень*. У назоўніках з элементам *-nia* ў польскай мове ў Р. скл. мн. л. – матэрыяльна выражаны канчатак *-i* [22, с. 76]: *sklepów czy kawiarni*, *w zbiorach jabłek*, *czereśni*, *dwie trzecie polskich elektrowni*, *liczba renowowanych uczelni* і на *-lia*: *natomiast nowych budowli* (калі ў іншых назоўніках са збегам зычных – нулявы канчатак (*prośb*, *lamp*, *spolek*, *soseń*). У рускай мове таксама дапускаюцца выключэнні *квашней*, *ставней*, *пригоршней*, *сходней* пры нарматыўным нулявым канчатку з паяўленнем беглага галоснага ў аснове ў лексемах з зычным перад *n*’, *l*’, *m*: *в меню наших кофеен*, *десерт из вишен*, *спален*, *земель*, *тюрем* [23, с. 101 – 102]. Гэта гаворыць аб агульнасці скланення назоўнікаў на *-ня* для трох славянскіх моў па прычыне спецыфічнасці іх структуры.

Для пачатку 2000-х гг. у беларускім друку неапраўдана ўжываліся канчаткі *-аў* (*-яў*) замест нарматыўнага нулявога ў назоўніках жаночага роду на *-a* (*-я*) з асновай на адзін зычны ў Р. скл. адз. л. Гэта адбывалася нават у аналагічных словах у адным і тым жа тэксце: *сцен/ сценаў*, *тэм/ тэмаў*, *жанчын/ жанчынаў*.

Дамінаванне альтэрнатыўных форм было выклікана аддаленнем ад агульных словаформ з рускай мовай: *без проблем, одна из стран, улиц, 20 минут, для женщин*, аднак гэта адмоўна характарызавала беларускамоўныя выданні з боку выхавання пачуцця нормы. Пасля ўступлення ў сілу “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (2008) і выхадзі акадэмічных слоўнікаў назіраецца паслядоўнае выкарыстанне нулявога канчатка: *глыбінь, карцін, імпрэз*. Але і для польскай мовы характэрны нулявы канчатак для жаночага роду на *-a (-я)*: *wiz, kobiet, potrzeb, dróg, kilka kamer*, акрамя слоў на *-ja*: *originalnych korelacji, ta banalnych historii, technologii*. Для беларускай мовы матэрыяльна выражаны канчатак *-аў (-яў)* дапускаецца для двухскладовых назоўнікаў на *-j*: *мрой/ мрояў, шый/ шыяў, завей/ завяяў* і некаторых іншых двухскладовых: *одну з галоўных роляў, каля вежаў*. Іншамоўныя запазычанні на *-j* у большасці выпадкаў ужываюцца з *Ø*: *інвестыцый, нанатэхналогій, амбіцый, рэалій*, але ў 2001 – 2006 гг. сустракаліся адхіленні: *дэманстрацыяў, амбіцыяў, рэгаліяў*. У асобных выпадках *-аў (-яў)*, які нібыта арыентуецца на заходнеславянскія нормы, можа быць структурнай памылкай. Так, польскія словаформы Р. скл. мн. л. *programów, systemów, problemów, tematów* маюць мужчынскі род (*program, system, problem, temat*), і адсюль – характэрныя канчаткі, што не ідэнтычна беларускім словаформам жаночага роду: *праграмаў, тэмаў, праблемаў, сістэмаў*.

На працягу доўгага часу для грамадска-палітычных выданняў “*Наша ніва*”, “*Звязда*” і інш. характэрна ўжыванне канчаткаў *-аў (-яў)* у назоўніках III скланення ў Р. скл. мн. л.: *мажлівасцяў, мадэляў, сувязяў, туманнасцяў, немачаў*, замест нарматыўных *-эй (-ей)*: *дробязей, старажытнасцей, супольнасцей, магчымасцей* (аналагічных рускай мове: *много вещей, инженерных сетей, болезней, гуманистических ценностей*). Узнікненне гэтых форм не можа атаясамлівацца з нормамі польскай мовы, для якой уласцівы канчаткі *-i (-y)*: польск. *sieci przesyłowych, określonych korzyści, ludzi bez konkretnych umiejętności, stan rzeczy*. Відавочна, што альтэрнатыўныя формы *-аў (-яў)*, якія развіваюцца ў назоўніках жаночага роду ў Р. скл. мн. л. у беларускай мове, выкліканы больш унутранай дынамікай, структурнымі характарыстыкамі, чым уплывамі суседніх славянскіх моў.

Сустракаюцца і асобныя граматычныя перайманні. Напрыклад, лексема *медыі* ‘СМІ, прадстаўнікі СМІ’ ў беларускай можа функцыянаваць як скланяльны назоўнік: *новыя медыі, агляд магільёўскіх медыяў*, як і ў іншых славянскіх мовах: польск. *za sprawą mediów*, чэш. *různé komentáře v médiích*, укр. *в эпоху нових медіі*, серб. *lokalni medii*. Таксама можа быць нескланяльным з’езд каталіцкіх *мас-медыя*, як у рускай мове: *появление гиперлокальных медиа, в современных масс-медиа*.

Выкарыстанне некаторых сінтаксічных канструкцый польскай мовы ўскладняе будову сказа і расхітвае існуючы граматычны лад беларускай мовы. Так, неапраўдана ўжыванне сказа тыпу *Нэці сталася выдатным лекарам* (параўн. польск. *stać się ‘стаць, зрабіцца кім-небудзь’*), калі можна ўжыць *Нэці стала...* Парушае веды аб граматычным ладзе беларускай мовы ўжыванне дзеяслова-звязкі *ёсць* і назоўніка ў Т. скл. адз. л. у характарыстыцы прадмета: *Здольнасць да ахвяры і ёсць прыкметай сапраўднага пачуцця?* (<http://budzma.by/news/viktar-marcinovich-love-is.html>, 02.07.2014), калі ў беларус-

кай мове пры выказніку, выражаным назоўнікам, ужываецца нулявая звязка з назоўнікам ў Н. скл. адз. л.: *Мікола – добры чалавек* [24, С. 57].

Такім чынам, польская мова аказвае лексічны і граматычны уплыў на беларускую мову ў пачатку ХХІ ст. Гэта звязана з пурыстычнымі тэндэнцыямі, імкненнем адысці ад норм, агульных з рускай мовай. У асобных выпадках наяўнасць паланізмаў і наватвораў на ўзор польскай мовы падкрэслівае стылістычную мэту і нават палітычную пазіцыю аўтара тэксту. Адны паланізмы ўдала ўвайшлі ў лексічны фонд беларускай, іншыя могуць ужывацца толькі як мастацкі сродак або выцесніцца асноўнай беларускай лексікай.

Bibliografia

- Арашонкава Г.У., 1988, *Пра назоўнікі тыпу вынаходца, дарадца, стараста* [w:] Жураўскі А.І. (рэд.), *Беларуская лінгвістыка*, Вып. 33, Мінск, С. 66–70.
- Бабіч Ю.М., 2001, *Культура мовы*, Віцебск.
- Байкоў М.Я., Некрашэвіч С.М., 1925, *Беларуска-расійскі слоўнік*, Мінск.
- Беларуская мова* [дапам. для студэнтаў філал. спецыяльнасцей], 2008, Л.І. Злобін (рэд.), Віцебск.
- Вештарт Г.Ф., 2009, *Мова развіталася і будзе развівацца* [w:] *Звязда*, № 175, С. 5.
- Волкава Я.В., Авілава В.Л., 2004, *Польска-беларускі слоўнік*, Цыхун Г.А. (рэд.), Мінск.
- Дешеулина Л.Н., 2009, *Дефектные парадигмы склонения существительных в современном русском языке*: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, – Санкт-Петербург.
- Завальнюк У.М., Прыгодзіч М.Р., Раманцэвіч В.К., 2009, *Слоўнік сучаснай беларускай мовы*, Мінск.
- Кіклевіч А.К., Кожынава, А.А., Кур'ян І.У., 2000, *Польская мова* [вучэб. дапам. для філал. спецыяльнасцей ВНУ], Мінск.
- Кароткая граматыка беларускай мовы* [у 2 ч.], 2009, Лукашанец А.А. (рэд.). Мінск, Ч. 2. *Сінтаксіс*.
- Каўрус А.А., 2011, *Да свайго слова. Пытанні культуры мовы*, Мінск.
- Клімаў І., 2004, *Двухстандартнасць беларускай літаратурнай мовы* [w:] *Роднае слова*, № 9, С. 14 – 18.
- Красней В.П., Лукашанец А.А., Сямешка Л.І., 1998, *Беларуская мова* / Лукашанец А. А. (рэд.), Ороле.
- Лукашанец А.А., 2008, *Міжславянскае моўнае ўзаемадзеянне і дынаміка моўнай нормы (беларуская мова паміж рускай і польскай)* [w:] А.А. Лукашанец (рэд.), *Мовазнаўства, літаратуразнаўства, фалькларыстыка*, Мінск, С. 107-120.
- Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі* (Закон Рэсп. Беларусь, 23 ліп. 2008 г., № 420-3), 2008, Мінск.
- Слоўнік беларускай мовы*, 2012, А.А. Лукашанец, Русак В.П. (рэд.), Мінск.
- Слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, арфаэнія, акцэнтуацыя, словазмяненне*, 1987, Бірыла М.В. (рэд.), Мінск.
- Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, 1977 – 1984: [у 5 т./ 6 кн.] / рэд. Атраховіч К.К. (Крапіва К.) (рэд.), Мінск.
- Уласевіч В.І., 2003, *Амбасада, улётка, імпрэза. Запазычанні з польскай мовы ў сучасным беларускім перыядычным друку* [w:], *Роднае слова*, № 5, С. 39 – 42.
- Уласевіч В.І., Даўгулевіч Н.М., 2009, *Слоўнік новых слоў беларускай мовы*, Мінск.
- Шкраба І.Р., 2004, *Варыянтнасць у сучаснай беларускай мове*, Мінск.

- Шуба П.П., 1995, *Польскі ўплыў на мову беларускіх сродкаў масавай інфармацыі* [w:] Мусіенка С. (рэд.), *Узаемадзеянне літаратур і моў : на прыкладзе беларуска-польска-рускіх сувязей*, Гродна, С. 230 – 232.
- Шчасная, К.Д., 2012, *Слоўнік новай і актуальнай лексікі*, Русак В.П. (рэд.), Мінск.
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny* [w 2 t.], 2006, A. Markowski (red.). Warszawa, T. 1: A – P; T. 2 : Q – Ż.

The influence of Polish language on lexical and grammatical system of Belarussian language in the beginning of XXI century.

Summary

This article is devoted to processes which happen in the beginning of XXI century in Belarussian language under influence of Polish language. There is analyzed the dynamics in lexica, derivation and grammar. The paper shows activation in Belarussian common words (*чынінік/ czynnik, зніжка/ zniżka*), ways of derivation (*праграмаванне/ programowanie*) and using of flexions (masculine gender Genitive and Prepositional singular cause, feminine gender Genitive case in the plural number) with Polish language. Besides, this article observes tendency of differentiation Belarussian grammar and lexica from common features with Russian language. Several Polish words become normative and were taken to academic dictionaries. All examples are taken from modern Belarussian newspapers, magazines (*Zwiazda, Nasha Niva, Maladost*), web-sites, also from Polish printing and internet-media (*Rzecz Pospolita, Newsweekpolska, koktajl.fakt.pl*). Also opinions of philologists are shown.